

Molnár János: Harc az iszlám igazáért

(DC, vallástörténeti szekció, Debrecen 2005. augusztus 22.-23.)

Az utóbbi években igen sokat hallunk az iszlámról, s ez általában pejoratív kicsengésű. A moszlimok jobbjára csak terroristaként említetnek. Ha az utóbbi időben valahol valami erőszakos cselekvés történik, akkor azt vagy magára vállalja egy úgymond mohamedán szervezet, vagy csoport, vagy pedig a helyszínen megtalálnak egy Korán-idézetet, vagy más jellegű arab nyelvű iratot. Lényegtelen, hogy mindkettő teljesen ellenőrizhetetlen, hiszen az erőszakos cselekmény vállalását mindig egy szerkesztőség jelenti be, mégpedig úgy, hogy azt egy ismeretlen forrásból telefonon, vagy Interneten kapta, esetleg egy televíziós állomáshoz kazettán küldte el egy ismeretlen személy vagy szervezet!

A mai nyugati világ hírközlő szervei egy a mohamedán világgal bekövetkező konfliktus vízióját sugalmazzák. Érdekesen ecseteli ezt Miloš Mendel, egy cseh iszlamológus, aki a következőket írja: *„A Nyugat politikai képvisellete, meg az ottani közvélemény nagy része gyakran teszi fel a kérdést, hogy vajon az iszlám valóban olyan agresszív és sötét vallás-e (vagy civilizáció), amint az a féligazságokkal, előítéletekkel és az ún. „iszlám terrorizmusról” szóló hírközlések kétes értékű jelentéseiből látszik. Ha erre a Nyugat igennel válaszol, akkor nem marad számára más, minthogy Samuel Huntingtonnal együtt elfogadja a civilizációk, főleg az ún. „demokratikus Nyugat” és az „autoritativ muszlim Kelet” fatális konfliktusáról szóló elméletet. Nem csoda, hogy a „jó” és a „gonosz” vészjósló harcát éppen azok festik le, akik politikai harcában mintha hiányozna a „reális szocializmus” összeomlása után a partner.”¹*

Ezt mintha igazolnák a mohamedán világ egyes megnyilvánulásai is, mint pl. a Nyugat állandó kritizálása, az Amerikai Egyesült Államok és Izrael kategorikus elutasítása, az iszlám jogrendet kategorikusan követő államok léte, és a már említett erőszakos cselekmények. A moszlimok és a Nyugat szembenállásának a kulcskérdése viszont szerintem a kölcsönös meg nem értésben keresendő, amelyben oroszánrésze – sajnos – a szekularizált Nyugatnak van. Igaz, a moszlimok hitük első századaiban az egész világot akarták iszlamizálni, a

---

¹ Denny, Frederick M.: *Islám a muslimská obec*. Praha, Prostor 1998. p. 9. (cseh eredetiből ford. M.J.)

Nyugat viszont immáron évszázadokon át megalázza és kizsákmányolja a mohamedán világot, fitogtatván katonai erejét és szellemi fölényét.

Hogy a mai iszlám világ elutasítja a Nyugatot Frederick Denny, arról egy amerikai iszlamológus így vélekedik: *„A mohamedánok szerint a nyugati világnak a hibái a technika fejlődésével, a tudományok társadalmi kihasználásával kapcsolatban abban rejlenek, hogy a Nyugat az egész világot pusztán csak materialista és racionális módon fogja fel. Mindenből kihagyja Istent és nem veszi figyelembe az embernek Isten iránti kötelességét. A jelen mohamedán gondolkodói úgy vélik, hogy a nyugati materializmus az embert arra csábítja, hogy vakon hódoljon a fogyasztói életformának, amely az emberi kívánságok kielégítését célozza meg. A mai világban a nem nyugati népek is az emberi érzelmek üzleti kiaknázását célba vevő globális piac áldozatai lesznek. Ezért az iszlám szigorú körei elutasítják a populáris modern zene hallgatását, az alkoholfogyasztást, a társadalomban nők és férfiak érintkezését, a nyugati filmeket és televíziós sorozatokat, a banki kamatot, a pornográfiát és még sok más dolgot is.”*²

Igaz, hogy a nyugati materializmust nem minden mohamedán ember veti el. Közöttük is elég sokan vannak, akik európai módon gondolkoznak, s még hozzá is teszik, hogy nyugaton sem mindenki csak materialista és csak ateista. A nyugatellenes álláspontnak történelmi gyökerei is vannak, amelyek a kolonializmus korára vezethetők vissza. A mohamedánok úgy gondolják, hogy a mindenkori kolonializmus elleni harc legjobb fegyvere a vallás.

Tájaink embere talán önkéntelenül is felteszi a kérdést: hogyan lehetséges az, hogy a 3. évezred küszöbén egy több mint egy milliárdot számláló embercsoportnak ennyire fontos a vallás? A válasz egyszerű: úgy, hogy az iszlám megmaradt vallásnak minden vallási ismérvével együtt! A mai moszlimnak fontos a hite, mint ahogyan fontos volt az a mi régióink keresztyén emberének is a 16., 17. és 18. században. A mai moszlim hitéért fel tudja áldozni boldogulását, még életét is, mint ahogyan tették volt azt hitvalló őseink is. Gondoljunk csak a gályarabokra: ők képtelenek voltak úgy élni, hogy akárcsak látszatra is mást, vagy máshogyan higgyenek, mint ahogyan azt meggyőződésünk diktálja. A mohamedán ember ma is valahol itt tart. Számára a hite életbevágóan fontos.

---

² Denny, Frederik M.: i.m. p. 153-154.

Amikor a mohamedán világot jártam, gyakran megkérdezték tőlem, honnan vagyok? Miután megmondtam, az első kérdésük ez volt: és abban az országban van iszlám? A mi emberünk bizonyára azt kérdezte volna, hogy milyen ott az életszínvonal, mi mibe kerül, vagy van-e munkanélküliség, vagy sincs. A moszlimot a vallása érdekli, mert ő csak abban tud élni. Bevallom, református lelkészként irigyeltem és irigylem a hitüket, meg az istentiszteletek látogatottságát, meg azt, hogy naponta ötször képesek bárhol és bárki előtt nyilvánosan imádkozni. Meg még azt, hogy bármi is történjék velük, vagy bármit tegyenek is, akár csalnak, akár hazudnak, akár igazat mondanak, mindig Istenre gondolnak. Így az is érthető, hogy hitükért, vallásukért mindent megtesznek.

Most lássuk azt, hogyan is harcol a moszlim a vallása, életformája igazáért: próbáljuk ezt megtenni korántsem a teljesség igényével (arra talán több vaskos kötet is kellene), hanem e harcnak csak legfontosabb állomásait és egyéniségeit említve. Azok közül is főleg azokat, amik az iszlám mostani militáns megnyilvánulásaihoz vezettek. Magának az iszlámért folyó harcnak hosszú története van, s régi időre nyúlik vissza. Az úgynevezett „*iszlám aranykorának*“ végétől, ami tulajdonképpen az *abbaszida kor* végét jelenti, s nagyjából 1258 után kezdődik, az iszlám lemenő ágban van. Ezután már sosem érte el a régi dicsőségét, előbbi hatalmát. Igaz ugyan, hogy még ezt követően is születnek nagy mohamedán tudósok, akik műveikkel gazdagítják az emberiség kincsesládáját, igaz, hogy még ezután is vannak mohamedán hódítások, de a kezdeti világhódító expanzióknak már vége. Az oszmán-török időkben, a 15. századtól a 17. század első feléig ugyan még egy rövid időre fellángol a régi dicsőség - ami sajnos leginkább a mi térségünkben ragyogott -, de az már korántsem az, ami valamikor volt. A 17. század második felétől pedig a hanyatlás mind a hatalom, mind a műveltség területén megállíthatatlan: a mohamedánok fokozatosan veszítik el Magyarországot, a Balkánra szorulnak vissza. Később Európa déli része angol és orosz érdekeltség lesz, Észak-Afrikában a franciák, meg a már említett angolok hódítanak el területeket. Ez utóbbiak a Közel- és Közép-Kelet után az indiai szubkontinensen is sok kárt okoznak a mohamedán közösségnek (*umma*). A 19. és a 20. századra már teljes a hanyatlás. A mohamedán és az európai eredetű keresztyén világ közötti különbség mind a műveltség, mind pedig a világi hatalom

területén óriási lesz. A mohamedán világ messze lemarad, szinte száználmas helyzetbe kerül. Minden, amibe kapaszkodott, felmondja a szolgálatot.

Az iszlám azonban, mint minden élő és életképes közösség, védekezik a megsemmisülés ellen, még akkor is, ha az teljesen reménytelen. Védekezése több irányú: az egyik, a vallási közösségekre annyira jellemző öntisztulásban fejeződik ki. A hívő ember ui. úgy gondolja, hogy Isten büntetése azért van rajta, mert letért a hozzá vezető útról. Ezt a jelenséget általában reformizmusnak, reformációnak, megújulásnak, vagy legújabban fundamentalizmusnak szokták nevezni, mert arra irányul, hogy a megtartónak hitt vallás eredeti formájához, a forrásokhoz, az alapokhoz kell visszatérni. Ilyen törekvéseket az iszlámban időszakonként már a 11. századtól tapasztalunk, majd a 18. század második felétől újfent megjelennek, s a 19. és 20. század folyamán a még sosem tapasztalt erőre kapnak. Ezt nevezik mostanában – főleg az európai nyelvekben - mohamedán fundamentalizmusnak.

Maga a „*fundamentalizmus*“ mint *szakkifejezés* az Amerika Egyesült Államok protestáns felekezeteiben születik a huszadik század első felében. Akkor az ott felbukkanó chiliasztikus beállítottságú mozgalmakat nevezték így, melyek Krisztus küszöbön álló második eljövételét hirdették, meg a Szentírás szószerinti értelmezésének a szükségességét. *The Fundamentalist* címmel 1909 és 1915 között periodikum formában kiadtak egy gyűjteményt is, amelyben magukat *fundamentalistának* nevezik. Leginkább azzal tűntek ki, hogy nem voltak hajlandók figyelembe venni az életkörülmények megváltozását, s az ebből fakadó újszerű vallási gyakorlatot. Később megalkották a maguk szervezeteit: a presbiteriánusok 1919-ben a *World's Christian Fundamentals Association*-t, a baptisták pedig 1920-ban a *National Federation of Fundamentalists*-et. Céljuk az volt, hogy egyházaikat, mármint a presbiteriánus és a baptista egyházat a maguk befolyása alá terelessék. Ez ugyan nem sikerült, de tevékenységük nem maradt nyom nélkül, s a múlt század második felében több intézmény és mozgalom magán viseli a fundamentalizmus nyomait. Ilyenek pl. a ma is látható televíziós evangelizátorok, ám az eredeti vallási indíték sok esetben átesap a politika síkjára is. Ilyen volt pl. Reagan elnök idejében a Jerry Falwell vezette ún. *Moral Majority* (Erkölecsi többség) nevű mozgalom tevékenysége, amelynek célja a magzatelhajtás és a homoszexuálisok legalizálása jogi elismerésének a megakadályozása volt.

A fundamentalizmus pártfogóinak és ellenzőinek az európai szakirodalomban is számos tábora van. Karl R. Popper³ bölcsészként hirdette, hogy megismerésünk, gondolkodásunk terén elkövetett hibáinkat és tévedéseinket szüntelen korrigálnunk, javítanunk kell, ami – szerinte – csak egy liberális és demokratikus, nyitott, pluralisztikus társadalomban lehetséges. Hogy ő maga mennyire volt liberális, vagy sem, azt talán híven tükrözi az az álláspontja, hogy a más elveket vallókat nemes egyszerűséggel ellenségnek nevezi. Megint mások ezeket fundamentalistáknak tartják. Németországban a tudományelmélettel foglalkozó Hans Albert⁴ a fundamentalizmust a tudományos kutatás legalapvetőbb akadályozójának tartotta, mivel úgy gondolta, hogy a klisékhez, dogmatikus megállapításokhoz, vagy adott szövegekhez görcsösen ragaszkodó ember képtelen az igazság valós megfogalmazására.

Érdekes még talán megemlíteni Ernest Gellner álláspontját⁵ is, aki az igazság megismerésének és megállapításának három módszerét különbözteti meg: a fundamentalista, a relativista és a felvilágosult puritán módszert – tehát ős is külön kategóriába sorolja a fundamentalizmust. Talán még megemlíthetjük itt egykori tanáromnak Jan Hellernek, a cseh religionistának és ószövetség-kutatónak a fundamentalizmusról tartott véleményét. Ő fundamentalistának azt tartja, aki igaznak és elfogadhatónak csak a saját álláspontját ismeri el⁶. A fundamentalista tehát Heller szerint olyan ember, aki más nézetet nem fogad el. Ez viszont már az eredeti alapelvtől, a forrásokhoz, alapokhoz való ragaszkodástól igen eltávolodott – hacsak nem arra gondolunk, hogy a fundamentalista a forrásoknak csak a saját értelmezését ismeri el.

A fundamentalizmus egy külön mutációja a mohamedán fundamentalizmus, amiről Luboš Kropáček, a cseh arabista és iszlamológus így ír: „Az iszlám fundamentalizmus egyúttal gondolkodási mód is, archaikus, de ugyanakkor tisztán mai jelenség is, amely az embert intellektuális és etikai kritikára szólítja fel.”⁷

---

³ (v.ö.: Karl R. Popper: *The Open Society and Its Enemies*, 1945, cseh fordítása: *Otevřená společnost a její nepřátelé*, I-II. Praha 1994)

⁴ v.ö.: Popper, Karl R.: *The Open Society and Its Enemies*, 1945, cseh fordítása: *Otevřená společnost a její nepřátelé*, I-II. Praha 1994. Ugyanaz a szerző: *Traktat über kritische Vernunft*. Tübingen 1969.

⁵ *Postmodernizm, Reason and Religion*. London, 1992.

⁶ *Das Suchen der Wahrheit als Grundlage der religiösen Toleranz* in: *International Symposium Christianity – Judaism – Islam*. /1994/. p. 27-34.

⁷ Kropáček, Luboš: *Islámský fundamentalismus*. Praha, Vyšehrad 1996. s 9. (cseh eredetiből fordította M.J.)

Maguk a moszlimok a „*fundamentalista*” kifejezést nemigen használják, bár ritkán ez is előfordul „*uszúlija*”, ami *fundamentumnak*, alapnak az arab tükörfordítása. Ezt először *Anwár* ^c*Abd al-Malik*, egyiptomi szociológus használta 1964-ben Párizsban beadott *Adalékok a jelenkori arab gondolkodás vizsgálatához* című doktori értekezésében⁸. Nézete szerint az „*iszlám fundamentalizmus*” sokkal találóbb, mint a „*megújhodás*”, a „*tradicionalizmus*”, vagy az „*iszlám nacionalizmus*”. Ő ebben az új irányzatban egy régebben még nem tapasztalt moszlim beállítottságú tendenciát lát, amit leginkább *Dzsamáladdín al-Afgháni* és *Muhammad Abdo* műveiben vél felfedezni. E művek szerzői a kiutat az iszlám hit megtisztításában látták. Dzsamáladdín al-Afgháni radikálisabb volt, az európai eszmék teljes elvetését szorgalmazta, Muhammad Abdo mérsékeltebb volt, s szerinte az iszlámmal összeegyeztető európai gyakorlatot át lehet venni. Nyugaton ezt eredetileg arab nacionalizmusnak tartották, később viszont nyilvánvaló lett, hogy itt egy átgondolt ortodox pragmatizmusról van szó, aminek célja az iszlám régi dicsőségének a helyreállítása. ^cAbd al-Malik álláspontja ma már régen túlhaladott, de a szerző gondolatmenete kiinduló pontjának tekintett Dzsamáladdín al-Afgháni és Muhammad Abdo valóban az újkori iszlám reformizmus és az ún. „szalafija”⁹ mozgalom atyjainak tekinthetők. A szalafija azonban a későbbiekben több irányba fejlődött.

A huszadik század hetvenes és nyolcvanas éveiben erősen megnőtt az iszlám jelentősége nemcsak helyi, vagyis regionális értelemben, hanem világpolitikai szempontból is. A mohamedán államokban az idegen uralommal szemben az iszlám lett az önmeghatározás legfontosabb tényezője. Az iszlámban fogalmazódnak meg mind a nemzeti, mind a szociális igények és követelmények. Csak megemlítjük, hogy kár és zavaróan hat annak a ténye, hogy nemcsak a moszlim világban, hanem még a mostani arab államokban is, amelyek nem győzik hangsúlyozni összetartozásukat és egységességüket, az ősi arab koránidézetekből alkotott új szakkifejezések nem egységesek. Ilyen pl. a „*súrá*” szó, ami a Korán

---

⁸ Egy évre rá ezt kibővítve kiadta a ma már klasszikusnak számító munkáját az újkori arab irodalomról (*Anthologie de la litterature arabe conterporaine. Les Essais. Paris, 1965.*). Ebben megkülönbözteti a szerinte iszlám fundamentalista és a liberális modernizmus irányzatait. v.ö. Kropáček, Luboš: *Islámský fundamentalismus. Praha, Vyšerad 1996. p.20.*

42. szúrája 38. versében „megbeszélést“, „megtárgyalást“ jelent, a mai egyiptomi szóhasználatban pedig „szenátust“, „felsőházat“; Líbiában a Dzsamahirája népi kongresszust, a Muszlim Testvériség terminológiájában pedig „demokráciát“ jelent. Hasonlóan nem egységes a „Hizb Alláhnak“, „dzsihádnak“, „daʿwának“ és még több más kifejezésnek az értelmezése sem.¹⁰ Viszont nagyon érdekes, hogy olyan tendencia is van, amikor a mai modern politikai szakkifejezések a Korán hatására más értelmet kapnak. Ilyen pl. a mai politikában mindenütt a világon használatos „jobboldal“, vagy „baloldal“, amit a fundamentalisták az iszlám eschatológiája szellemében úgy értelmeznek, hogy azokról van szó, akik az utolsó ítélet napján majd jobb, ill. bal felől állanak, vagyis azokról, akik majd a mennyországba, ill. a pokolba jutnak¹¹! A szakkifejezésekben tapasztalható különbözőség az újkori mozgalmak különbözőségében keresendő.

Ahogy már fentebb utaltunk is rá, a mohamedánságban a megújódást szorgalmazó folyamatok régóta megvannak, de ezek a 18. sz. 2. felében erősödtek fel, mégpedig az Arab félszigeten élő Muhmmad b. Abdalwahháb (megh. 1792), az indiai Sáh Walíalláh (megh.1799), és az észak-afrikai Muhammad Alí asz-Szánúszi (megh.1838) tevékenysége révén. akik az elferdült iszlám megtisztítását tűzték ki célul. Az iszlámot meg akarták szabadítani a ráakódott idegen elemektől (Abdalwahháb), keresték az adaptálás, a modern körülményekhez való igazodás lehetőségét (Sáh Walíalláh), valamint az iszlám aktualizálását, a mindennapi életben való megnyilvánulásának a lehetőségét (Muhammad Alí asz-Szánúszi).

A 19. és a 20. században már megint más volt a helyzet, ekkorra már az iszlám nagyon lemaradt, megszégyenült. A 19. században a kérdés már az volt, hogy az iszlám megmaradásáért vívott harcban melyik utat kellene választani? Hozzá kell-e idomulni a nyugati kultúrához, amivel Szajjid Ahmad Khán (megh.1898) próbálkozott Indiában, vagy el kell vetni mindent ami nyugati, ahogyan azt a már említett Dzsáláddín al –Afgháni (1838-1897) próbálta hirdetni, vagy felvállalni az ugyancsak már említett Muhammad Abdo (1849-

---

⁹ A *szalafija* elnevezés az „asz-szalaf asz-száláh“ arab kifejezésből származik, ami a régi tiszteletteljes ősök hitéhez és életmódjához való visszatérést jelenti.

¹⁰ V.ö., Kropáček, i.m. p. 24., aki ajánlja elolvasni Bernard Lewis munkáit, pl. *The Political Language of Islam. University of Chicago Press. 1988.*, vagy az *Islám a liberálni demokracie* című tanulmányt (. In: *Liberální společnost. Praha, Filosofický ústav AV 1994. p. 161-186.*

¹¹ Bővebben: Hajdar Ibráhím °Alí: *Arzmat al-szlám asz-szijászi. Al-dzsabha al-islámija al-qawmija fi-sz-Szúdán namúdhadsan. al-Qáhira 1991.*

1905) módszerét: ami jó és elfogadható a nyugati életformában, azt átvenni, ami pedig nem, azt nyomatékosan el kell elutasítani? A 20. századra pedig a „*csak azért sem hagyjuk magunkat!*” hozzáállás érvényesült.

A mohamedán ember – ahogyan azt már fentebb is említettük - nem tud mit kezdeni a szekularizált gondolkodással. Képtelen vallása nélkül élni. Számára a vallás nem csak személyes hit, hanem életforma is. Számára vallás és ország, vallás és világi hatalom már több mint 1300 éve azonos! Ezen nem tudtak változtatni még a modern mohamedán világ eminens vezetői sem, pl. az egyiptomi elnök Anwár asz-Szádát sem, aki szorgalmasan hirdette kedvelt mondását, „*semmi vallás a politikában, semmi politika a vallásban*”, ám követőkre nemigen talált. Sikertelen volt a perzsa sah Rezá Pahlavi modernizációra való törekvése is, mert a moszlim el tudja ugyan fogadni a tudomány és a technika vívmányait, de a moszlimok döntő többsége képtelen elfogadni az Istennélküli, egészen pontosan: a mohamedán felfogás nélküli gondolkodást és életformát. Még a nyugati világban letelepültek sem. A már említett Miloš Mendel, a cseh iszlamológus írja Rushdival, a „*Sátáni versek*” írójával kapcsolatban a következőket: „*Rushdi is – mint az Európában, vagy Amerikában élő mohamedán értelmiségiek ezrei – mintha schizofrén, kettős életet élne. A hozzá hasonló emberek az új környezetben eleinte lelkesedéssel, szinte kritikátlanul fogadják a nyugati világ technikai fejlettségének vívmányait, valamint a liberális gondolkodást és a plurális társadalmi formát, másrészt viszont szorosan kötődnek eredeti társadalmuk lelkiekben gazdagabb értékeihez...*”¹²

A mohamedán világban a társadalom, az ország és a vallás elválaszthatatlan. Nem lehet olyan törvényt hozni, nem lehet, nem lehet olyan felfogásokat, eszméket hirdetni, nem lehet olyan erkölcsi normákat bevezetni, amelyek ellenkeznének a mohamedán vallás századokon át kialakult szokásaival. A szokásjog a hatályos törvények fölött áll ott is, ahol világi alkotmány van! A mohamedán értelmiségi a 20. század első felében, és lényegében most is, amikor egy, az iszlám számára eddig ismeretlen jelenséggel találkozik, akkor felteszi magának a kérdést: **mit szólna ehhez Mohamed?** A választ pedig a Koránban, a

---

¹² Mendel, Miloš: Islámská výzva. Brno., Atlantis 1994. p. 26. (cseh eredetiből fordította M.J)

Hadíthban, vagyis Mohamed *szunnájában*, szokásaiban, életvitelében keresi.

A 19. és a 20. század fordulóján Egyiptom került az iszlámért folyó harc élére, amiben fontos szerepet játszott az „*al- Manár*“ (= kilátó, őrtorony) című folyóirat. Egy kisebb értelmiségi csoport Haszan al-Bannával (+1949) az élen megalakította az egyiptomi Iszmáilijában a *Muszlim Testvériség Szövetsége* néven ismert mozgalmat (Dzsam^cijat al-Ichwán al-Muszlimín). Egyiptom akkor angol fennhatóság alatt volt. Volt ugyan saját bábkirálya és bábkormányja, ám minden úgy történt, ahogyan azt az angolok óhajtották, akik az egyiptomiakat a saját képükre akarták formálni. Haszan al-Banná mozgalma céljául e bűvös körből való kiszabadulást tűzte ki, amit a kalifátus felújításában, egy tiszta iszlám közösség megalkotásában látott. Szerinte csak ezzel a módszerrel lehet ellenállni a *Dár al-Harb*, a nem mohamedán világ csábításainak. Haszan al-Banná *A fény felé* (Nahw an-núr) címmel felhívást intézett az akkori *Fárúk* egyiptomi királyhoz, amelyben felhívja annak figyelmét arra, hogy az internacionalizmus, bolsevizmus, nacionalizmus, kapitalizmus, vagy akár a materializmus és a szocializmus néven ismert irányzatok nem szolgálják az *umma*, a mohamedán közösség javát, ezért teljes mértékben elfogadhatatlanok. Nincs más hátra, vissza kell térni az ősi modellhez.

A felhívásra Fárúk nem válaszolt, mire - tehetetlenségében - Haszan al-Banná a *dzsihad*, az *Isten útján való igyekezet* új értelmezésébe fogott bele! Mégpedig a dzsihadnak sem nem a szív, sem nem a nyelv, sem nem a kéz, hanem kizárólagosan a kard dzsihadja értelmezésébe¹³, vagyis egy *szent háború* fogalmának a kidolgozásába. Célja a betolakodók elleni fegyveres felkelés megszervezése volt. Abból indult ki, hogy ez elkerülhetetlen, szükséges, s a moszlim ember szent kötelessége is! Szerinte „... azok, akik azt hiszik, hogy az iszlám tanítása csak a lelkiekre vonatkozik, azok tévednek! Mert az iszlám, az egyben hit és rítus, az iszlám a hívők közössége, jog, és állam, az iszlám lélek és anyag, szent szöveg és kard“¹⁴. Egy szállóigének is ő a szerzője, amely később az önfeláldozás, a „*fidá*” alapja lett, s amely így hangzik: „Az iszlám a mi utunk, Isten a mi vezérünk, a Korán a mi alkotmányunk, az Istenhez vezető úton való

---

¹³ A dzsihadnak , vagyis az „igyekezetnek“ általában négy formáját szokás az iszlámban megkülönböztetni, úgymint a *szív*, a *nyelv*, a *kéz* és a *kard* dzsihadját.

*mártíromság pedig minden moszlim leghőbb vágya*¹⁵

A dzsihádot eleinte Haszan al-Banná is nagy általánosságban és nagyvonalúan értelmezte, de a harmincas évek vége felé azonban leszűkítette és szinte kizárólagosan csak a „*kítál*“-ra, a harcra, ill. az öldöklésre értelmezte, beleértve az *önfeláldozást* (fidá') is. Az önfeláldozás, ami manapság leginkább önfelrobbantásban nyilvánul meg, a moszlim teológiában máig erősen vitatott és megkérdőjelezett, mégpedig azért, mert az iszlám – mint ahogyan a keresztyénség is – tiltja az öngyilkosságot. Igaz, hogy a dzsihádban a magát feláldozó hívő mártír (*sahid*) lesz, de nem önmaga pusztítja el magát, hanem az ellenség öli meg, tehát a hívő ad Istennek lehetőséget arra, hogy őt megmentse, ha úgy akarja.

Magával a dzsiháddal is probléma van, mert a hagyomány szerint azt csak az arra elhivatott személynek lehet és kell kihirdetnie. Az pedig a mohamedán közösség vezetője, a kalifa. Kalifa pedig már igazándiból 1517-től nincs – ekkor ölette meg Szolimán szultán III. Mutawwakil kalifát! Elvben a dzsihádot talán kihirdethetné valamely köztisztviselőnek és elismerésnek örvendő vallási vezető is, de az a török szultánok kora óta - tudomásom szerint - még nem történt meg. Nem beszélve arról, hogy a szent háborúnak megfelelő dzsihádakciót a megtámadandó közösség felé is meg kell hirdetni¹⁶, s elkezdni csak akkor lehet jog szerint, ha az említett fél nem teljesíti a feltételeket.

Haszan al-Banná az idegenek ellen tulajdonképpen egy totális háborút hirdetett meg. Ennek értelmében mozgalmán belül 1942-ben „*külön apparátus*“ néven, kisebb terrorcselekményeket elkövető akciócsoporthoz alakultak, s kialakult a mozgalom titkos szervezete is.

A modern iszlám területén a **Moszlim Testvériség Szervezete** volt az első jelentős erőszakszervezet. Ez osztódott, s ennek példájára jöttek létre később a különböző hasonló alakulatok, melyek közül máig megvan az *Amal* (Remény) és a *Hizballáh* (Isten pártja) libanoni síita szervezetek (értelmi szerzőjük Fajdulláh), valamint a legkülönbözőbb „dzsihád“ nevet felvevő alakulatok.

Hasan al-Bannának sok ismert követője volt, közülük talán a legjelentősebb

---

¹⁴ Haszan al-Banná: A fény felé. , Miloš Mendel szerint (Islámská vyzva. Brno, Atlantis 1994. p.100.)

¹⁵ uo.

¹⁶ Még Omar kalifa (634-644) idejében fogalmazódott meg az „*iszlám-dzsihádzsajf*“ felszólítás, amelyben a mohamedánok a nem mohamedán régióknak tudtára adják szándékukat: vegyék fel az iszlámot! Ha nem, akkor hódoljanak meg a moszlim hatalomnak, s ha a tolerálandó vallások közé

Szajjid Qutb (1906-1964) volt, aki később a mozgalom ideológusa lett. Szajjid Qutb Muhammad Rasíd Ridhá vonalát folytatta, aki inkább a konzervatív wahhábizmussal szimpatizált, mint az európai mintákat követő Atatürk Kemál Pasával, vagy az egyiptomi Nasszer (Gamál Abd an-Nászír) elnökkel. Szajjid Qutb az oktatásügyi minisztérium alkalmazottjaként 1948-ban három évre ösztöndíjasként elkerült az Egyesült Államokba, ahol nézetei végleg kialakultak: tisztelte ugyan a nyugati világ kiváltságait, de elkedvetlenítette az ott tapasztalt sok igazságtalanság, a rasszizmus, az erkölcsi kötetlenség és a Nyugat totális lelki csődje. Visszatérte után belépett a Testvériségbe s annak propagandaosztályát és hetilapját vezette. Megírta híres munkáját, a *Mérföldköveket (Ma'álim fi t-tariq)*, amelyben a jelen iszlám világot *pogány kornak (dzsáhilijának, a tudatlanság korának)* nevezi, ami ellen minden hívő mohamedánnak harcolnia kell. Az élet minden kérdésében, legyen az erkölcsi, politikai, vagy szociális vonatkozású is, a Korán üzenete a mérvadó. Követeli a moszlim törvények szerinti uralkodást, mégpedig az 55. szúra 44-47. terjedő versei szerint, vagyis „Azok, akik nem aszerint ítélnék, amint azt Isten megparancsolta, azok hitetlenek ... igazságtalanok ... szégyenletesek“. Megjegyzendő, hogy itt a „*jahkumu*“ szóval jelölt „*ítélni*“ ige alatt a mai modern szóhasználatban *uralkodást* értenek, aminek következtében Szajjid Qutb megengedhetőnek tartja az olyan uralom elleni felkelést, amely nem a Korán értelmében gyakorolja uralmát. Elutasítja a Korán és a Hadíth bármilyen történelmi értelmezését, valamint azt is, ahogyan a nyugati ideológiák meg akarják oldani a szociális intézkedéseket, mert szerinte a szociális kérdésekre is tökéletes választ kap az ember a Koránban¹⁷. Qutb tevékenysége mindennek előtt saját népe nyugatbarát vezetői ellen irányult. Talán ezt az eltökéltséget tapasztalhatjuk most Irakban, amikor a robbantások többnyire a kollaboránsok ellen irányulnak.

Szajjid Qutb 1954-ben börtönbe került, ahol egészen 1964 volt, akkor kiengedték, bekerül a Testvériség öttagú vezetésébe, 1965 augusztusában a Testvériség egy kormányellenes akciója után a többi vezetőségi taggal együtt újfent bebörtönözték, majd egy évre rá négy társával egyetemben kivégezték - a világ több híres egyéniségének a tiltakozása ellenére! Többen máig úgy tartják,

---

tartozik hitük (az olyan vallások, amelyeknek *szent könyvei* vannak), akkor fizessenek *dzsizjadót*, s ha azt sem hajlandók elfogadni, akkor számoljanak a harccal, amit a kard (*szajf*) jelképez.

¹⁷ vö. Qutb, Szajjid: *Ma álim fi t-tariq*. al-Qáhira 1988.

hogy Qutb kivégeztetése Naszer elnök részéről legalább olyan hiba volt, mint az 1967-es hatnapos Izrael elleni háború¹⁸. Kivégzésével eszméi még inkább terjedtek, a szélsőséges, főleg terrorcselekményekre vállalkozó csoportok és akcióik sokasodtak az egész arab és mohamedán világban. Szajjid Qutb kivégzése a Testvériségnek nem ártott, hanem inkább használt. A szervezet máig létezik, 1981-ben Anwár Sádátot is ők ölték meg.

A harcos mohamedán erőszakos csoportosulások történetében külön mérföldkőnek számít Izrael állam megalakulása 1948-ban, ami tevékenységüket jelentős mértékben aktivizálta, s irányát is megváltoztatta. Most már nemcsak a saját nyugatbarát vezetőik ellen vannak, hanem a megalakult zsidó állam és az azt támogató Nyugat ellen is. Sőt, ez az ellenséges magatartás már otthon, hazájukban is nemcsak a nyugati stílust átvevő mohamedánok, hanem keresztyén polgártársaik ellen is tapasztalható (Egyiptom, Libanon)!

Hogy ez így lett, ehhez természetesen nagyban hozzásegítettek a különböző politikai események is, mint pl. az 1967-es Izrael elleni vesztes háború, amely után két évre megalakult az *Iszlám Konferencia*, a mohamedán államok szervezete¹⁹. Továbbá, az 1973 októberében lezajlott Izrael és Egyiptom közötti háború után bekövetkezett olajárrobbanás, amely több olajtermelő mohamedán országnak hatalmas bevételt biztosított, amit valamilyen *Isten által megadott kompenzációnak tekintettek megaláztatásokért*, s aminek egy részét a külföldi mohamedán ellenállás és misszió finanszírozására fordítottak. A mohamedán országokon belül felerősödött az idegenellenesség, amely főleg a nyugati hatalmak, legfőképpen pedig Izrael és az Egyesült Államok ellen irányult. 1977-ben Líbiában kikiáltották a Népi Hatalmat, a Dzsamáhírját, amelynek alkotmánya a Korán lett, 1979-ben Iránban megdöntötték a sah uralmát és iszlám államot hoztak létre, amely könyörtelen harcot folytat „*a nagy imperialista Sátán ellen*“. Ugyanakkor kemény iszlám vonalhoz tartja magát az akkori Pakisztáni elnök, Zijául-Hakk is, valamint Nimajrí Szudánban. Az izraeli-egyiptomi 1978-ban Camp Davidban megkötött egyesség sem sok bizalmat keltett a mohamedánok körében, amit Izraelnek 1982-ben Dél-Libanon megszállása csak fokozott. A

---

¹⁸ vö. Kropáček, i.m. p.116.

¹⁹ Csak megjegyezzük, hogy a háború előtt ilyen szervezet létrehozását az akkori egyiptomi Nasszer elnök (helyesen: Gamál Abd an-Nászír) élesen ellenezte.

nyolc évig tartó (1980-88) iraki-iráni háború is csak olaj volt a tűzre és a Nyugat elleni gyanú forrása. Amikor pedig 1979-ben a Szovjetunió megszállta Afganisztánt, ez a keleti hatalom is elveszítette hitelességét a mohamedán világban.

A moszlim kalendárium 1979 novemberében lépett a maga 15. századába. Ezt sok nyugtalanító esemény kísérte: ilyen volt a mekkai Nagy Mecset elfoglalása radikális muzulmánok által, valamint a tuniszi Rasid Ghannúsi azon kijelentése, hogy *ebben a században az iszlám védekező álláspontjából a támadásba megy át, új helyzetbe kerül, mert ez a század az iszlám állam százada lesz.*

Az iszlám mintha a védekezésből támadásba ment volna át, mégpedig az egész világ ellen. Mintha újra felelevenedett volna a „*dár al- iszlám*“ és a „*dár al-harb*“ (az iszlám és a háború háza) szószerinti vétele, mint a 632-ben, Mohamed halála után megkezdett nagy arab expanzió idején. Akkor is, most is összemosódik az iszlám elveiért és hatalmáért folyó harcban, ami most mind az erőszakos cselekményekben, merényletekben, terrorakciókban, hatalomátvételekben, mind pedig a mohamedán hívők vallási aktivitásában, nyilvánul meg. Ez a harc a hetvenes, nyolcvanas évektől kezdve szemlátomást felerősödött. Az erőszakos cselekmények és a vallási aktivitás az iszlámban mintha párhuzamosan mennének egymás mellett. Mindegyik erőszakszervezet (al-Qá'ida, Dzsam'ijat al-Iszlámija, Hamász, Hizballáh, Dzsihad, és még hosszan folytathatnánk) a mohamedán tradícióra hivatkozik, úgymond annak alapján harcol az iszlám igazáért. Az iszlám nyíltan vállalja az Istennélküli, hedonista, erkölcsi talaját vesztett, csak az anyagiakat szem előtt tartó világ elleni harcot. Hogy ebben az igyekezetben (ami nem más, mint dzsihad) mennyi a vallásos indíttatás és mennyi a hatalom és a haszon utáni vágy, azt nehéz megmondani. De erre ugyanilyen nehéz volt válaszolni a hetedik és nyolcadik századi mohamedán expanzió idején is.

Viszont tény, hogy ma már nincs mohamedán állam, ahol annak vezetése osztentatív nem túlbuzgó vallásos köntösbe nyilvánulna meg. Atatürk, Nasszer, Rezá Pahlaví, Butto még európa- vagy nyugatbarát országot akartak építeni, de Anvár asz-Szádát, Kaddáfi, Zijául Hakk, Aszad, sőt az utolsó időben még Szaddám Huszain is az iszlámra hivatkozik és buzgó mohamedánnak mutatkozik.

Talán éppen itt, ezen a ponton jelenik meg az európai és amerikai köztudatban az iszlám veszély valós volta, amit a fundamentalizmusnak nevezett mozgalmakban vélnek felfedezni. E veszély valós voltát csak növelték a mind gyakrabban előforduló merényletek, repülőgépek eltérítése, túsok szedése, amelyek nagy részének a melegágya az izraeli-palesztin konfliktus, a libanoni belháború, és más közel-keleti események voltak. Ezeknek az iszlámhoz tulajdonképpen semmi, vagy csak nagyon kevés közük volt, de azért már a láthatáron eléggé nyilvánvalóan rajzolódtak ki a vallási háttér körvonalai, ilyen volt pl. Szádát elnök meggyilkolása, s a többi egyiptomi merénylet, a Hamász és a Hizballáh megerősödése és akciói, a későbbi afganisztáni, bosznia-hercegovinai, vagy a csecsen fejlemények. Ez utóbbi események révén pedig már Európát is elérte az iszlám valós veszélye, amit az Angliában élő Szalmán Rushdi megfenyegetése csak fokozott, 2001. szeptember 11-e pedig Amerikát is.

A „*dár al-harb*“, a „háború háza“, a nem-mohamedán világ - legalább annak vezető hatalmai - az erőszakra erőszakkal reagálnak. Szeptember 11-re Afganisztán és Irak elfoglalásával és az arab és mohamedán államokkal való, eddig még nyilvános hadüzenet nélküli háborúval válaszoltak, amelynek háttérében nagyon komoly tényezőként ott van az olaj, a potenciális piac és a hatalom, vagy világalom lehetséges megszerzése, vagy elvesztése.

Ebben a világban, ahol már több mint egy milliárd mohamedán él, s számuk erőteljesen növekszik, immáron évtizedek óta folyik a harc az iszlám igazáért, vagy úgymond „igazáért“.

Nemrégiben egy Libanonból származó keresztyén iszlamológus, Abdel Theodor Khoury, aki már hosszú ideje Németországban él, írt egy könyvet, ennek címe „*Der Islam kommt uns naeher*“ (Az iszlám hozzánk közelebb került) az alcíme pedig ez a sokatmondó rövid mondat. „*Mire kell számítanunk?*“²⁰

A mohamedán világban szerzett személyes tapasztalatom is elgondolkoztató. Ott még teológiailag, vagy filozófiailag képzett értelmiségivel sem beszélhettem vallásokról, mert szerintük csak egyetlen igazi vallás létezik, az pedig az iszlám.

A moszlimokat meg tudom érteni, hogy harcolnak vallásukért, megtépázott önérzetükért, erkölcsi értékeikért. De ha ez a harc a mohamedánok részéről ilyen

---

²⁰ vö. Khoury, Abdel Theodor: *Der islam kommt unk näher. Worauf müssen wir uns einstellen?* Freiburg-asel-Wien, Herder 1992.

éles lesz, a nyugat pedig majd tovább borzolja a halottnak vélt oroszlán szakállát, akkor abból még egy régóta nem látott világméretű vallásháború is lehet. Ennek valós lehetősége mindinkább fenyegetőnek látszik.

Válogatott irodalom

- Abdel-Malek, Anuar:** Anthologie de la litterature arabe contemporaine. Paris, 1965.
- al-Asmáwí, Muhammad Sza íd:** al-Iszlám asz-szijászí. al-Qáhira 1987.
- al-Banná, Haszan:** A fény felé, Mendel, Miloš: Islámská výzva. Brno, Atlantis 1994.
- Burgat, Francois:** L'islamism au Maghreb. La voix du Sud. Paris, 1998.
- Hajdar Ibráhím ^cAlí:** Arzmat al-sizlám asz-szijászí. Al-dzsabha al-izlámíja al-qawmíja fi-sz-Szúdán namúdhadzsan. al-Qáhira 1991.
- Heller, Jan:** Das Suchen der Wahrheit als Grundlage der religiösen Toleranz in: International Symposium Christianity – Judaism – Islam. /1994/.
- Khoury, Abdel Theodor:** Der islam kommt unklar näher. Worauf müssen wir uns einstellen? Freiburg-Wien, Herder 1992.
- Korpáček, Luboš:** Islámský fundamentalismus. Praha, Vyšehrad 1996
- Lewis, Bernard:** *The Political Language of Islam.* University of Chicago Press. 1988.,
- Lewis, Bernard:** *Islám a liberální demokracie. In: Liberální společnost. Filosofický ústav AV. 1994. p. 161-186*
- Mendel, Miloš:** Islámská výzva. Brno., Atlantis 1994.
- Meyer, T.(ed.):** Fundamentalismus in der modernen Welt. Die Internationale der Unvernunft. Frankfurt a.M. 1989. p. 109.
- Pipes, Daniel:** Západní myšlení radikálního islámu. in. Proglas. Brno, č.š. 1996, p. 20-25.
- Popper, Karl R.:** *The Open Society and Its Enemies*, 1945, cseh fordítása: Otevřená společnost a její nepřátelé, I-II. Praha 1994.
- Popper, Karl R.:** *Traktat über kritische Vernunft.* Tübingen 1969.
- Postmodernizm, Reason and Religion. London, 1992.
- Qutb, Szajjd:** Ma álim fi t-taríq. al-Qáhira 1988.